

HAKAMLIK SUDI VA DAVLAT SUDLARI O'RTASIDAGI FARQ QILUVCHI OMILLAR

Ibratova Feruza Boboqulovna

Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori

Beyjonov Bekzod Beynazar o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti magistri

Annotatsiya: *Maqolada nizolarni muqobil hal etishdagi o'rni oshib borayotgan hakamlik sudlari va nizolar yukidan sezilarli darajada halos bo'lib borayotgan davlat sudlari bir birdan nimasi bilan farq qiluvchi va qanday yutuqlarga hamda kamchiliklarga ega ekanligi bayon etilgan. Ushbu maqolada Hakamlik sudi va davlat sudlari tushunchasi, o'rtasidagi umumiy va asosiy farqlar ko'rsatib o'tilgan bo'lib qolaversa, qulayliklari, ustun tomonlari, kamchiliklari atroflicha o'rganilib muhokama qilingan.*

Kalit so'zlar: *hakamlik sudi, davlat sudi, arbitraj, sudlar farqi, iqtisodiy nizo.*

Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada kuchaytirish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli kafolatlash, qonun ustuvorligi hamda ijtimoiy adolatni ta'minlash borasida salmoqli ishlar amalga oshirib kelinmoqda⁶⁹. Ushbu islohotlarning muhim yo'nalishi bo'lgan sud-huquq tizimini liberallashtirishning hozirgi bosqichida hakamlik sudlari nizolarni muqobil hal qilishning fuqarolar va tadbirkorlar ishonchiga sazovor bo'ladigan instituti sifatida qaror topdi va samarali faoliyat yuritmoqda⁷⁰. Hakamlik sudi jarayonida nizolarni muqobil hal qilish- bu faqat tomonlar ishtirok etadigan (muzokaralar) maxfiylikdan tortib, ochiq sud majlisi xususiyatlariga ega bo'lgan, qaror qabul qilish uchun majburiy bo'lgan qaror qabul qilishgacha bo'lgan barcha usullar, vositalar tizimidir. Nizolarni muqobil hal qilish tomonlar o'rtasidagi xususiy hisob-kitob shaklidir. Shu bilan birga, odil sudlovni amalga oshirish, taraflarning huquq va manfaatlarini himoya qilishning protsessual kafolatlarini ta'minlash va sudda murakkab huquqiy vaziyatlarni hal qilish samaradorligini oshirish maqsadlariga xizmat qiladi⁷¹. Mamlakatimizda ham nizolarni muqobil hal qilish usullariga katta e'tibor qaratilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni 1-ilovasi 15-maqсадga muvopiq nizolarni hal etishning muqobil usullaridan keng foydalanish uchun zarur tashkiliy-huquqiy shartsharoitlarni yaratish, yarashuv institutini qo'llash doirasini yanada kengaytirish ko'rsatib o'tilgan. "Nizolarni muqobil hal qilish" turli xil so'zlardan iborat bo'lib, bu so'zlarni aniq tushunish yoki aniqlash uchun har bir so'zni alohida tushunish juda muhim. Dastlab muqobil tushunchasiga to'xtaladigan bo'lsak,

⁶⁹ Boboqulovna I. F., Orif o'g'li R. B. MEDIATSIYA–OILAVIY NIZOLARNI HAL ETISHNING MUQOBIL USULI SIFATIDA //SCIENTIFIC ASPECTS AND TRENDS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC RESEARCH. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 80-85.

⁷⁰ Boboqulovna I. F., Mamarjon o'g'li R. M. NIZOLARNI MUQOBIL HAL ETISHDA MEDIATSIYANING O'RNI VA MEDIATSIYA JARAYONINING MOHIYATI //INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. – 2022. – T. 3. – №. 25. – C. 185-195.

⁷¹ Feruza I., Madina A., Asal R. LEGAL ISSUES OF JUDICIAL PROTECTION IN THE ECONOMIC COURT IN UZBEKISTAN //International journal of professional science. – 2022. – №. 4. – C. 5-10.

adabiyotlarda unga quyidagicha ta'rif berilgan "Muqobil- ikki yoki undan ortiq imkoniyatlardan birini tanlash yoki ega bo'lish mumkin bo'lgan tanlovdir". Ya'ni, bu rasmiy sud jarayonidan tashqari nizolarni hal qilish mexanizmlarining mavjudligidir.

Mazkur maqolani yoritish jarayonida ilmiy bilishning mantiqiylik, tarixiylik, izchillik va obyektivlik usullaridan keng foydalanildi. Mazkur maqolada hakamlilik sudlari va ularning hozirgi kundagi tadbirkorlik va fuqarolik nizolarida hal qilishdagi o'rni mukokama qilindi fikrlar. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006 yil 16 oktabrda qabul qilinib, 2007 yil 1 yanvardan kuchga kirgan «Hakamlilik sudlari to'g'risida»gi qonun va «Tadbirkorlik sub`ektlarini huquqiy himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 2005-yil 14 iyundagi PF 3619 –sonly farmon metodologik manba bo'lib belgilandi. Sh.M.Mirziyoyevning asarlaridan keng foydalanildi. Shu bilan birga Xudoykina T.V, Sayfeddinova A.F, Krsova V.G, va yuridik fanlar nomzodi Ponasyuk, Andrey Mihaylovich kabi huquqshunos olimlarning ilmiy ishlari hamda tajribalaridan keng foydalanildi.

Davlat rahbarining tadbirkorlarni qo'llab quvvatlash, ularning huquq erkinliklarini himoya qilish va yana-da rivolantirish asnosida "Tadbirkorlik subyektlarini huquqiy himoya qilish tizimini yana-da takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2005 yil 14-iyundagi farmonida "Hakamlilik sudlari to'g'risida"gi qonun loyihasini ishlab chiqish haqida ko'rsatma berdilar va qisqa muddatlarda ya'ni 2006 yil 16 oktyabrda "Hakamlilik sudlari to'g'risida"gi qonun qabul qilinib 2007 yil 1-yanvardan kuchga kirdi.

Hakamlilik sudi turli davlatlarda turlicha nomlanadi. Misol uchun Rossiyada - Третьейский sud, Yevropada-Arbitraj sudi deb ataladi⁷². Yana bir e'tiborli jihati shundaki, O'zbekistonda Hakamlilik sudi va Arbitraj sudi alohida tartibga solinadi va har bir alohida sud tizimi hisoblanadi. Qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 5-avgustda qabul qilingan, Senat tomonidan 2020-yil 11-sentabrda ma'qullangan "Xalqaro tijorat arbitraji to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining qonuni arbitraj sudining huquqiy asosi bo'lib uning vazifasi xalqaro tijorat arbitrajlarining faoliyati sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iboratdir.

Hakamlilik sudi - muqobil nizolarni hal qilish deb nomlanuvchi usullardan biri. Bu ikkala tomon ham birlashib, hakam qaroriga rioya qilishga va hurmat qilishga rozi bo'ladigan jarayondir. Bu sudga shikoyat qilish va nizoni hal qilish uchun sudga borish o'rniga sinab ko'rishingiz mumkin bo'lgan yo'llardan biridir. Hakamlilik sudi sudiyasi odatda hal qilinayotgan huquq sohasi bilan tanish bo'lgan advokatdir. Hakamlilik sudyasining qarori har ikki tomon uchun qonuniy kuchga ega, garchi qarorlar ustidan shikoyat qilinishi mumkin, ba'zi hollarda⁷³. Arbitraj tomonlar o'rtasida hakamlilik sudyasi etib tayinlash orqali tomonlar o'rtasidagi xususiy hal qilish shakli sifatida qo'llaniladi, tovarlar va xizmatlar sohasidagi tijorat bitimlari natijasida yuzaga keladigan nizolarni tez va adolatli hal

⁷² Babakulovna I. F. et al. The Concept and Types of Corporate Disputes: Theory and Practice //American Journal of Social and Humanitarian Research. – 2022. – T. 3. – №. 11. – C. 327-332.

⁷³ Feruza I. et al. The concept and significance of corporate disputes: national and foreign experience //International journal of professional science. – 2022. – №. 5. – C. 5-13.

qilishning foydali vositasi hisoblanadi⁷⁴. Arbitraj nizoda ishtirok etayotgan tomonlar uchun ularning hakamlarga ishonchi, ma'lumotlarning maxfiyligi, yechimni qabul qilish tezligi, sud to'lovlarining pastligi va hakamlik sudlari qarorlarini xalqaro tan olish imkoniyati tufayli ko'plab afzalliklarga ega.

Davlat sudlari – “Sud jarayoni” atamasi bilan biz tomonlar o'rtasidagi nizolarni hal qilish uchun sudga murojaat qilishni nazarda tutamiz. Bu qonuniy huquqni ta'minlash yoki himoya qilish maqsadida qarama-qarshi tomonlar o'rtasida boshlangan sud jarayoni. Ushbu jarayonda ish sudga yuboriladi, bunda sudya (sud tomonidan sudlanuvchi sifatida tayinlangan) advokatlar tomonidan taqdim etilgan barcha dalillarni ko'rib chiqqandan so'ng ushbu masala bo'yicha o'z hukmini chiqaradi. Agar taraflar sudning qarorlaridan rozi bo'lmasalar, muayyan shartlar bajarilgan taqdirda, adolatni ta'minlash uchun yuqori sudga shikoyat qilishlari mumkin. Sud manfaatdor tomonlar o'rtasidagi nizolarni hal qilishning aniq va rasmiy tartibiga ega, unga qat'iy rioya qilish kerak. Biroq, sud jarayonidagi qat'iylik va yuqori xarajat tufayli, tomonlar arbitrajga murojaat qiladigan holatlar mavjud⁷⁵.

Hakamlik va davlat sud jarayoni nizolarini hal qilishning rasmiy usullaridir. Ular nizoni kim ko'rishi, jarayon qanday kechishi va qaror ustidan shikoyat qilish mumkinmi yoki yo'qligida farqlanadi. Ushbu maqolada nizolarni hal qilish jarayonining ushbu ikki usuli o'rtasidagi asosiy farqlari muhokama qilinadi. Sud jarayoni sudya yoki hakamlar hay'ati ishtirokida sud orqali muammolarni hal qilishni o'z ichiga olgan qadimiy jarayondir.

Boshqa tomondan, hakamlik sudi nizoni hal qilish uchun neytral uchinchi tomon bilan ishlashga rozi bo'lgan ikki tomonni o'z ichiga oladi. Ikki taraf ishtirokidagi hakamlik sudi Iqtisodiy va fuqarolik nizolarini ko'radi⁷⁶.

Dastlab hakamlik sud va davlat sudlarini umumiy farqlarni ko'rib chiqamiz:

Ish yuritish turi. Ish hakamlik sudida xususiy ya'ni ikki tomon o'rtasida davlat sudlarida esa ommaviy - sud zalida yuritiladi;

Qanday qilib sudya tanlanadi. Tomonlar Hakamlik sudi sudiyasini tanlaydilar, Davlat sudi esa sudyani tayinlaydi - tomonlarning ishtiroki cheklangan;

Apellyatsiya mavjudligi bo'yicha. Hakamlik sudida odatda majburiy shikoyat qilish mumkin emas. Davlat sudlarida esa shikoyat qilish mumkin.

Advokatlardan foydalanish. Hakamlik sudida tomonlarning ixtiyoriga ko'ra advokat tanlanadi, davlat sudlarida esa advokatlardan keng foydalanish muhim hisoblanadi.

Hakamlik sudining iqtisodiy va fuqarolik ishlari bo'yicha sudlardan asosiy farqli jihatlari sifatida quydagilarni ko'rishimiz mumkin.

I. Eng katta farqlardan biri bu hakamlik sudida ishlar tezkorlik bilan hal etiladi. Hakamlik sudida faqat bitta bosqichdan iborat bo'lib, boshqa sudlar kabi apellyatsiya, kassatsiya, nazorat instansiyalari mavjud emas.

⁷⁴ Boboqulovna I. F. et al. MEDIATSIYA–SUD JARAYONIDA DAVLAT BOJINI QAYTARIB OLISH VOSITASIMI YOKI NIZOLARNI MUQOBIL HAL ETISH USULI? //SCIENTIFIC ASPECTS AND TRENDS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC RESEARCH. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 86-92.

⁷⁵ Babakulovna I. F., Abdurazzakovna T. T. Ibratova FB, Tashbaeva TA Mediation agreement on a labor dispute: theory and practice //Editorial team. – 2021. – T. 2021. – C. 45.

⁷⁶ Ibratova F. B. et al. Effective and Reasonable Implementation and Application of the Principle of Ability to Be Heard Under Foreign and National Legislation of the Republic of Uzbekistan //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 485-501.

Amerika Advokatlar Assotsiatsiyasining ta'kidlashicha, hakamlik ishining boshidan yakuniy qaror chiqarilishigacha bo'lgan o'rtacha vaqt taxminan etti oyni tashkil qiladi, fuqarolik ishlari bo'yicha o'rtacha vaqt esa sud qanchalik band bo'lishiga qarab 23 oydan 30 oygacha davom etadi⁷⁷.

2. Hakamlik bitimi tomonlari jinoiy va ma'muriy javobgarlikka tortilmaydi;

3. Hakamlik sudi jarayoni uchun xarajatlar hakamlik sudi sudiyasining to'lovi (da'voning hajmiga, hakamlik ekspertizasi va xarajatlarga qarab) va advokat to'lovlari bilan cheklangan. Shuningdek, siz hakamlik uchun joyning narxini to'lashingiz kerak bo'lishi mumkin.

Davlat sudi jarayoni uchun xarajatlarga advokat to'lovlari, sudgacha bo'lgan so'rovlar va so'roqlar, hujjatlarni tekshirish va sud xarajatlari kiradi, ular juda yuqori bo'lishi mumkin.

4. Hakamlik sudining asosiy maqsadi taraflarning kelishuviga boshlaydi hamda taraflar o'rtasida ixtiyoriy hamkorlikni vujudga keltiradi⁷⁸;

5. Hakamlik sudi tomonidan iqtisodiy hamda fuqarolik ishlari ko'rib chiqib, hal etiladi. Ammo fuqarolik sudlarida faqat fuqarolarga oid nizolar ko'riladi, iqtisodiy sudlarda esa faqat yuridik shaxslarga oid iqtisodiy nizolari ko'riladi;

6. Hakamlik muhokamasining maxfiyligi "Hakamlik sudlari to'g'risida"gi qonun bilan kafolatlanadi:

"Hakamlik sudyasi hakamlik muhokamasi davomida o'ziga ma'lum bo'lib qolgan ma'lumotlarni hakamlik muhokamasi taraflari yoki ularning huquqiy vorislari roziligisiz oshkor qilishga haqli emas. Hakamlik sudyasi hakamlik muhokamasi davomida o'ziga ma'lum bo'lib qolgan ma'lumotlar haqida guvoh sifatida so'roq qilinishi mumkin emas" kabi qoidalar belgilangan.

7. Hakamlik sudlari yig'imi miqdori Fuqarolik yoki iqtisodiy ishlar bo'yicha sudda ko'rilganda, to'lanadigan davlat bojining 50 foyizidan oshmayd⁷⁹i.

8. Hakamlik sudining hal qiluv qarori esa qabul qilingan kundan boshlab kuchga kiradi;

9. Iqtisodiy va fuqarolik ishlari bo'yicha sudlar hakamlik sudi tomonidan aniqlangan holatlarni tekshirishga yoki hakamlik sudining hal qiluv qarorini mazmunan qayta ko'rib chiqishga haqli emas:

*"Vakolatli sud hakamlik sudining hal qiluv qarorini bekor qilish to'g'risidagi arizani ko'rib chiqayotganda hakamlik sudi aniqlagan holatlarni tekshirishga yoki hakamlik sudining hal qiluv qarorini mazmunan qayta ko'rib chiqishga haqli emas"*⁸⁰.

10. Qonun bilan kafolatlangan yana bir jihati shundan iboratki hakamlik sudining hal qiluv qarori ixtiyoriy ravishda bajarilmagan taqdirda, uni tegishli tartibda majburiy ijroga

⁷⁷ Ibratova F., Ahadova M., Rozmetova A. APPLIED JURISPRUDENCE//Editorial team,(2021).–2021.

⁷⁸ Babakulovna I. F., Ibraiyimovich E. B., Sodikovich O. S. SIMPLIFIED PRODUCTION IN THE ECONOMIC PROCESS AND ITS FEATURES: NATIONAL AND FOREIGN APPROACH //International journal of professional science. – 2022. – №. 5. – C. 42-50.

⁷⁹ Babakulovna I. F. Grounds for the introduction of bankruptcy procedures for an individual entrepreneur or an individual who has lost the status of an individual entrepreneur //International journal of professional science. – 2022. – №. 1. – C. 5-9.

⁸⁰ Babakulovna I. F. SECTION 4. JUSTICE //LBC 60. – 2022.

qaratish mumkin. Bunda Hakamlik sudining ixtiyoriy bajarilmagan qarori vakolatli sudga taqdim qilinib, ijro varaqasini olish orqali amalga oshiriladi⁸¹.

Qay biri abzalroq? Bu albatta nizoga va nizolashayotgan tomonlarga bog'liq quyda atroflicha ko'rib chiqamiz.

Ko'p hollarda hakamlik sudi davlat sudiga qaraganda tezroq va arzonroqdir. Ishni boshlash va yakuniy qarorni e'lon qilish o'rtasidagi o'rtacha vaqt yillar o'rniga bir necha oyni oladi. Advokat to'lovlari sud muhokamasining eng katta xarajati bo'lgani uchun, hakamlik sudida advokatlardan ixtiyoriy foydalanish pulni ancha miqdorda tejaydi.

Hakamlik sudining yana bir afzalligi - tomonlarga qulaylik yaratish uchun rejalashtirish va moslashtirish. Norasmiy muhit nizoni tezroq hal bo'lishiga olib kelishi mumkin hamda biznesdagi kelishmovchilikni tezda hal qilish va uzoq va qimmat murojaatlardan qochish ko'pchilik korxonalar uchun juda muhimdir.

Boshqa tomondan, sud jarayoni yaxshiroq alternativa bo'lishi mumkin. Ba'zida nizoni ochiq sud zalida hal qilish yaxshiroqdir⁸². Agar sizda hakamlik sudi sudiyasini topish haqida xavotirlar mavjud bo'lsa yoki huquqiy tamoyillarni hal qilish zarurati tug'lsa, siz uchun sud muhokamasi afzalroq bo'lishi mumkin.

Har bir kichik biznesdagi vaziyat boshqacha va sizda bir-biridan ustun bo'lgan vaziyat bo'lishi mumkin. Hakamlik sudi yoki davlat sudi muhokamasi bo'yicha qaror qabul qilishdan oldin advokatingiz bilan maslaxatlashish lozim bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Boboqulovna I. F., Orif o'g'li R. B. MEDIATSIYA–OILAVIY NIZOLARNI HAL ETISHNING MUQOBIL USULI SIFATIDA //SCIENTIFIC ASPECTS AND TRENDS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC RESEARCH. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 80-85.

2. Boboqulovna I. F., Mamarjon o'g'li R. M. NIZOLARNI MUQOBIL HAL ETISHDA MEDIATSIYANING O'RNI VA MEDIATSIYA JARAYONINING MOHIYATI //INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. – 2022. – T. 3. – №. 25. – C. 185-195.

3. Feruza I., Madina A., Asal R. LEGAL ISSUES OF JUDICIAL PROTECTION IN THE ECONOMIC COURT IN UZBEKISTAN //International journal of professional science. – 2022. – №. 4. – C. 5-10.

4. Babakulovna I. F. et al. The Concept and Types of Corporate Disputes: Theory and Practice //American Journal of Social and Humanitarian Research. – 2022. – T. 3. – №. 11. – C. 327-332.

5. Feruza I. et al. The concept and significance of corporate disputes: national and foreign experience //International journal of professional science. – 2022. – №. 5. – C. 5-13.

6. Boboqulovna I. F. et al. MEDIATSIYA–SUD JARAYONIDA DAVLAT BOJINI QAYTARIB OLISH VOSITASIMI YOKI NIZOLARNI MUQOBIL HAL ETISH USULI?

⁸¹ Ibratova F. B. Legal consequences of the introduction of a bankruptcy procedure for an individual entrepreneur or an individual who has lost the status of an individual entrepreneur. – 2022.

⁸² Ibratova F. LEGAL ISSUES OF MEDIATION ON INDIVIDUAL LABOR DISPUTES //“SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM. – 2022.

//SCIENTIFIC ASPECTS AND TRENDS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC RESEARCH. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 86-92.

7. Babakulovna I. F., Abdurazzakovna T. T. Ibratova FB, Tashbaeva TA Mediation agreement on a labor dispute: theory and practice //Editorial team. – 2021. – T. 2021. – C. 45.

8. Ibratova F. B. et al. Effective and Reasonable Implementation and Application of the Principle of Ability to Be Heard Under Foreign and National Legislation of the Republic of Uzbekistan //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 485-501.

9. Ibratova F., Ahadova M., Rozmetova A. APPLIED JURISPRUDENCE//Editorial team,(2021).–2021.

10. Babakulovna I. F., Ibraiyimovich E. B., Sodikovich O. S. SIMPLIFIED PRODUCTION IN THE ECONOMIC PROCESS AND ITS FEATURES: NATIONAL AND FOREIGN APPROACH //International journal of professional science. – 2022. – №. 5. – C. 42-50.

11. Babakulovna I. F. Grounds for the introduction of bankruptcy procedures for an individual entrepreneur or an individual who has lost the status of an individual entrepreneur //International journal of professional science. – 2022. – №. 1. – C. 5-9.

12. Babakulovna I. F. SECTION 4. JUSTICE //LBC 60. – 2022.

13. Ibratova F. B. Legal consequences of the introduction of a bankruptcy procedure for an individual entrepreneur or an individual who has lost the status of an individual entrepreneur. – 2022.

14. Ibratova F. LEGAL ISSUES OF MEDIATION ON INDIVIDUAL LABOR DISPUTES //“SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM. – 2022.